

ХОДАТИ УСПРАВНО, СТВАРАТИ ПРОЗОРЉИВО

Изabrana дела Ивана Неђришорца, Архив Војводине – Прометеј, Нови Сад 2023

*Од сѝарих ја сам и од младих, од лудих колико и од мудрих,
Безобзиран ѝрема друћима, увек ѝун обзира ѝрема друћима,
Мајтерински колико и очински, дејће колико и човек.
(Волт Витман, *Песма о мени*)*

Утисак да се збио истински сусрет са књижевном и културном историјом подстакло је суочавање с *Изабраним делима* аутора чије прегалаштво на књижевноуметничком, научном и културном пољу траје више од четири деценије. Потреба да се тај сусрет одиста спозна како би се, потом, о њему достојно говорило подразумева не малу читалачку и професионалну одговорност. *Изabrana дела Ивана Неђришорца* селективни су пресек временски широког а креативно богатог ауторовог трагања и оглашавања, те је сасвим природно да говоримо о – како жанровски и тематски тако и квалитативно и квантитативно – дисперзивном уметничком изразу. Због тога сматрамо сврховитим наше настојање да се сагледају тренутно место и сви аспекти значаја несумњиво важног песника, проучаваоца и културног делатника у оквирима националне културе. Избор који је аутор сâм начинио приређен је у седам књига које обједињују Неђришорчево целокупно песничко дело (књ. I–IV), драме (књ. V), роман (књ. VI), као и изабране есеје (књ. VII).

Говорити о песничком зауму који траје више од четири деценије и овенчан је безмало сваком важном националном песничком наградом – што је за последицу имало три зборника радова у песникову част¹ –

¹ Поводом доделе награде „Жичка хрисовуља” Драган Хамовић је приредио зборник *Иван Неђришорац: ѝесник* (Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево 2012); поводом награде „Златни крст Кнеза Лазара” уследио је зборник *Иван Неђришорац: ѝесничке и кулћуролошкe доминанћe* (Дом културе „Грачаница”, Грачаница 2020), који су приредили Жарко Миленковић и Јана Алексић. Последњи објављени зборник у част песништва Ивана Неђришорца, до овог тренутка, јесте *Поезија је вечићо раћање и умирање* (Фондација Група север

чини се унапред излишним. Међутим, обимом и смислом богат опус, обједињен овим издањем по први пут, згодна је прилика да се све фазе једног песничког пута целовито сагледају, од својих неоавангардних исходишта до пост-постмодерног песничког стварања. Однос према традицији није једина визура кроз коју је могуће промотрити песнички опус Ивана Негришорца, али јесте једна од највиталнијих жила куцавица његовога певања. Тако, прва књига изабраних дела обухвата песничкова најранија оглашавања у неоавангардном поетичком кључу током осамдесетих година прошлога века. Током ове фазе, почев од 1981. године, настале су књиге песама *Трула јабука*, *Ракљар*, *Желудац*, *Земљојис*, *Тојло*, *хладно*, *Хой* и *Абракадабра*. Критички и неретко негаторски тон према традицији и свему што се младом песнику чинило старим и окошталим, као и жеља за апсолутним иновацијама и разградњом норми, у првој књизи изабраних дела обједињују поменутих шест песничких књига под једним насловом – „Језик и душа”.

Друга књига изабраних дела у знаку је духовног и идејног преображаја који се почео збивати у песнику, а чије је отеловљење књига *Везници* (1995), кључна у фази стварања током деведесетих година.² Искрени креативни поетички преображај убедљиво се може испратити и кретањем кроза збирку *Пошајник* (2007). Друга књига изабраних дела, насловљена „Везници и преци”, подељена је на целине „Везници”, циклус „Страдални дани” и „Потајник”. Није тешко уочити да је песнички пут Ивана Негришорца у овој фази окренут ка традиционалнијем певању, сензитивнијим лирским тоновима и нешто складнијем стиху.

Процес овако учртаног поетичког преображаја који се огледа на формалном и језичком плану наставио се у *Светилнику* и *Каменим чтенијима*, песничким књигама које ће сачињавати „Лучоноше и луталице” – трећу књигу изабраних дела. Хиландар као централни мотив сегмента „Светилник”, те историја и савременост Црне Горе у „Каменим чтенијима”, Ивана Негришорца обликују као културолошки утемељеног ствараоца зрелог песничког умећа, што о религијско-метафизичким садржајима пева вођен модерном осећајношћу. Овај тип мотивских интересовања и правац песничке културолошке оријентације читалац ће на стилски најпродорнији и тематски најпотпунији начин пронаћи у четвртој књизи изабраних дела – „Дом и свет”. Овде је песник-приређивач уврстио циклус „Поглед са тврђаве” из збирке *Изложба облака* (2017), као и две песме, засебно објављене у *Лејојису Мајице српске*, док ће окосницу

– Центар за културу, Нови Сад – Плужине 2022), а поводом награде „Алекса Шантић” (приредио Јован Делић).

² Вреди напоменути да Негришорца у овом периоду као проучавалац сагледава српску неоавангарду у студији *Лејојимаџија за бескућнике: српска неоавангардна поезија: поетички идентитет и разлике* (Културни центар Новог Сада, Нови Сад 1996).

четврте књиге чинити збирке *Матични млеч* (2016) и *Олџегала Ока Негремана* (2019). Матица српска као *свејтилник* – како збирке тако и српског културног и језичког простора – потврдила је Ивана Негришорца као песника културе, док молитвено тиховање (исихазам) и жанровска комплексност чине основу збирке *Олџегала Ока Негремана*. Сви заноси и пркоси, трагања и проналажења, песникова рађања и умирања, као и друга двојства из наслова четири песничке књиге унутар *Избраних дела*, чине тачним закључак Растка Лончара према коме се суштинска вредност песништва Ивана Негришорца огледа у повратку „не више тексту, него ствараоцу, јер, као и ’јунаци’ његових зрелих књига, и он се поставља као пример могућности да се будује и мимо прописаних наратива, и да се има мир и мимо норматива”.³

У простору који формирају допадљиве поетичке парадигме на које песник реагује и потреба да се на креативан начин огласи о важним друштвеним превирањима и културолошким токовима које устројава савремени свет, обликује се свет драмâ Ивана Негришорца, обједињених под насловом „Заноси и сукоби”. Радио-драма „Куц-куц: моралистичка драмска секвенца” одраз је пишчеве инспирације пиранделовским концептом где се јунаци одмећу од свога творца како би сами управљали властитом (ван)литерарном судбином. Позоришна драма „Истрага је у току, зар не?” написана 1999. године, с лакоћом се чита као ауторов порив да алегоријски проговори о српским друштвенополитичким кризама с краја 20. века, везаним за простор АП Косова и Метохије. Сазнање да на ветрометини историје ваља имати корен инспирисало је Негришорца да у средиште драме „Видиш ли свице на небу?” постави трагање за властитим пореклом, у времену обележеном сеобама и деобама услед дубоке кризе националног идентитета и угрожене духовне саборности на простору Црне Горе. У складу с тим, ова драма би се могла сагледати као онтолошка целина, заједно са стиховима из *Камених чџенија*. Ликови ових очито ангажованих драма с тезом једнодимензионално су психолошки оцртани, те смештени у историјски лако препознатљиве и широко комуникативне ситуације. Криза индивидуалне психологије тема је монодраме „Решетке”, у чијем је средишту актер помућене психологије и подељене личности. Монодрама у чијем поднаслову стоји „Кажем ја себи!” успело је пишчево опробавање у овом жанру.

Иван Негришорца је стваралац чије се духовно и морално упориште налази у континуитету који трасира национална традиција. Као такав, он је спреман да прихвати савремена поетичка начела, да схвати искушења савремености, те да тако формирану слику света храбро промисли из више обликотворних визура. Премда резултат није квалитативно ујед-

³ Уп: Растко Лончар, „Конкретности и кострети Ивана Негришорца: о песничком, и преображењу песништвом”, у: *Поезија је вечито рађање и умирање*, 98–103.

начен, уколико бисмо поредили песнички и драмски опус аутора, непо­рецива је пишчева доследност аксиолошкој скали вредности која под­разумева дубоко осећање и онтолошко промишљање о припадности националној култури и историји. Можда би предмет расправе заснова­не на естетским и стилским параметрима могло бити питање је ли Иван Негришорац изразом уверљивији и уметнички продорнији онда када властитим гласом пева или када говори кроз ликове на сцени. Какав год био исход такве хипотетичке расправе о мери успелости (не и о успело­сти самој) креативних подухвата, треба истаћи чињеницу да савременој српској књижевности служи стваралац чије укупно дело подстиче на такав тип промишљања и изјашњавања. У том случају, потписник ових редова би недвосмислену предност дао поетском у односу на драмски израз Ивана Негришорца.

Идентитет формиран као јединственост национално освешћеног појединца у оквирима космополитске општости, идентитет који се ре­ализује кроз различите врсте припадности другоме, једна је од тема романа *Анђели умиру* (1998), смештеног у шесту књигу *Изабраних дела*. Овим романом Негришорац открива необичан угао виђења културе вла­ститог народа из уверења *gruoi* (америчког) народа, уза све последице које из таквих уверења происходе. Овим делом Негришорац стваралачки потврђује становиште теоретичара да је роман интегративна врста која настоји да у своју структуру инкорпорира све остале књижевне родове и врсте. Досад једини роман Ивана Негришорца јесте полифоно дело, које у кохерентну целину обједињује различите облике попут драм­ског текста, писама, те дневничких записа и есеја. Синкретичко пои­гравање на плану форме и намене сугерисано је и поднасловом, у коме стоји да је то „сценски роман”. Када говоримо о приповедачком и струк­турном устројству овога романа, прецизно би било тврдити да је реч о наратолошком лавиринту. Технике приповедања смењују се кроз форме драмског текста, епистоле и молитве, уз комбиновање визура хетероди­јегетичког и интрадијегетичког приповедача. Читалац тако бива суочен са раслојавањем ауторовог *ја*, при чему увиђа да је творац само номи­нално оно за шта се издаје, док из његове визуре увек проговара *неко gruи*. Положај протагонисте, Ђорђа Станића / Џорџа Стеника, такав је да се он непрестано помера, од средишта приповедања ка маргини и обратно. Давно објављену смрт аутора по цену рођења читаоца Негри­шорац је обликовао у знаку метафизичких (астралних) спознања, те на читаоцу остаје да се разабере у сплету ликова који су у једном часу предмет казивања, а у неком следећем казивачи. Његов наратор је раз­ложен на гласове обједињене божјим присуством, тако што свезнајући приповедач (именован као Шаптач) и протагониста (именован као Писар) све време међусобно подривају ауторитет један другом, чиме се питање ауторства пред читаоцем постепено намеће и разоткрива.

Негришорац проговара као хроничар епохе обележене духовним посрнућем и економском инфлацијом државе у нестајању деведесетих година. Ипак, када то чини, он није пуки *йисар* и пописивач тренутних друштвених недаћа, већ личност која промишља. О томе сведоче сегменти у којима налазимо културолошку и антрополошку анализу обичаја и навика српског народа. Негришорац јесте заинтересован за оваква питања, али је и сасвим несклон заузимању положаја у бусијама радикалних уверења. Одроз тога је и настојање да кроз свој роман преиспита облике духовности и искушења душе (појединачне и колективне) у епоси њиховог темељног и разноликог негирања. Као стваралац склон синтези и промишљањима изван наметљивих догматско-религијских и других матрица, не губећи свест о властитој духовној припадности, Негришорац се залаже за сваки тип духовности који појединца доводи до хармоничног дослуха са космичким силама. На том трагу, није без основа ауторово имплицитно уверење да је једино уз стабилну спознају о астралном поретку могуће остварити пуноћу смисла овоземаљског живота. Напоследку, остаје отворено питање да ли анђели умиру по цену рађања (продуховљеног?) човека, или је њихова овоземаљска смрт логичан одраз духовног пада човека чији живот протиче у осцилацијама унутар троугла сачињеног од страха, наде и незнања.

Тематско вишегласје и структурна полифонија романа *Анђели умиру* Ивана Негришорца предочавају као ствараоца чији је идеал синтеза, а саборност основни принцип до кога се стиже духовном обновом – како појединца, тако и народа и човечанства у целости. Настанак и прво издање овога романа десили су се у декади обележеној различитим облицима искључивости, услед политичких, моралних и других криза. Насупрот томе – или управо због таквог искуственог амбијента – романописац сугерише да је срце умна зеница душе и бира да верује како анђели никада не умиру, чак ни када нас стварност уверава да су одавно мртви. Читавим својим креативним бићем, кроз сваки књижевни род и врсту стварања, Иван Негришорац остаје доследан истим идејама. Оне се активирају као позив истакнутог појединца национу да се сви облици разноликости и јазова схвате, као и да се типови *группосиџи* прихвате. Резултат тих процеса било би њихово довођење у хармоничан поредак заснован на стабилном духовном темељу. Било да се они односе на тип певања, било да се огледају у разноликости родова и врста преко којих се аутор оглашава, сви преображаји и уметнички домети Ивана Негришорца свој праизвор налазе у дубокој индивидуалној и колективној (само)спознаји креативног бића.

Дослух са вредностима минулих епоха и креативна комуникација с истакнутим појединцима наше историје препознатљива су идејна основа и када говоримо о есејима Ивана Негришорца заступљеним у седмој књизи *Изабраних дела*. Такав однос према стварности сугерисан је и

насловом књиге „Мисао и завети”. Приређивач ван овог избора оставља корпус својих аналитичких есеја који се односе на теоријско тумачење канонских стваралаца и низ огледа о поетичким особеностима генерацијски и поетички блиских му песника. Тако једину књигу есеја унутар *Изабраних дела* Негришорац заснива на визури коју симбиотички формирају песник и културни делатник.

Да је поезија најинтимнији онтолошки позив и да је то угао (не нужно и форма) из кога Иван Негришорац прозорљиво реагује на национално важна питања сведоче и наслов есеја „Српско песништво и питање опстанка”, који отвара VII књигу, као и реч захвалности изговорена на свечаности уручења награде „Жичка хрисовуља”, која је затвара. Историографске координате које одређују идеје ове књиге Негришорац учртвава избором есеја у чијем су средишту најважнији оријентира српске духовности и историје. Њихове мисли отеловљене су у истакнутим појединцима попут Светог Саве и Његоша, док завете Негришорац налази у матичним ћелијама српства попут Косова и Метохије, Карловачке митрополије и Матице српске, као и у чворишним догађајима и културно-политичким превирањима.

Промишљајући идеју „Новог Косовског завета” Иван Негришорац бележи како „Има ситуација када човек мора стајати усправно, иначе ће заувек остати грбав. То су ситуације у којима се обелодањују највећи људски греси али и највеће врлине, највећи падови али и највећи узлети” (књ. VII: 99). На ово универзално промишљање аутор је био подстакнут конкретним мислима и заветима који из њих произлазе, но уверени смо да ови редови садрже мисаони нуклеус идеја које есејистику Ивана Негришорца чине тако виталном и далековидом. На истом трагу ваља читати и следеће запажање: „У мукама је лако, најлакше, постављати питања и обелодањивати недоумице. Довољно је, само препустити чистој нутрини, самој муци која те мори, да проговори сопственим језиком, па ће се спонтано, без напора, упити сами умножити” (књ. VII: 32). Идејно-методолошка окосница корпуса културолошких есеја Ивана Негришорца формирана је из потребе да се, у ситуацијама које духовно и физички сабијају мислећег човека, стане усправно, уз сталну запитаност над светом који намеће разнолика искушења.

У есеју којим отвара VII књигу Негришорац упућује гласан позив на симболичко духовно сагласје *рајника* и *свећиницеља*, како би питање опстанка, дато у руке Србима као „светим ратницима”, било решено стварањем таквог типа духовности која би била оријентисана градитељски-одбрамбено, а не разарајуће према себи и другима. Када далековидо наслути време „настасијевићевске самоће”, у есеју испрва објављеном 1992. године, Негришорац увиђа важност укрштања историјског и поетичког тренутка. Живи однос према лекцијама из историје и духовно саговорништво са знаменитим прецима чине основу ауторовог мисаоног

процеса. На тај начин сазрела свест о повезаности културе, историје и садашњег тренутка плодотворно утиче и на креативну машту есејисте што узлет за свако промишљање проналази на темељу по(р)ука које црпи из минулих историјских процеса. У том светлу можемо говорити о посебном значају есеја Ивана Негришорца насталих током – што глобално, што локално – турбулентних деведесетих година 20. века. У наше дане, они јесу битан прилог за портрет песника и културног делатника у временима сваковрсних криза.

Конституисање и осветљење историјске (само)свести, верујемо, упориште је целокупном Негришорчевом опусу, уз утисак да је оно најочитије у есејистичком кругу стварања. Верујући у његову дубоку учинковитост, док остварује активан дијалог са свим чиниоцима који одређују историјско-поетички тренутак, Негришорцу је све време на уму контекст националне културе. На овај начин, аутор *Испраће њрегака* (2018) разоткрива као властито оно уверење које можемо наћи, без изузетка, када се загледамо у живот и дело стваралаца који чине сам врх националне књижевности и уметности. Према том уверењу, сваки покушај ескапистичког узмака од изазова властите епохе узалудан је и креативно мртав. Рефлекс таквог уверења, у изразу Ивана Негришорца, јесте критички однос – како према актерима историјских процеса, тако и према склоностима властитог народа. Он на једном месту констатује да су Срби „веома склони да се предају неутемељеним заносима и митографским сновиђењима, при чему умеју сасвим да запоставе реалне, практичне оквири сопственог постојања”. Одмах потом, једнако добронамерно, Негришорац закључује: „Утешно је, међутим, што та будња по правилу није била нечасна и што смо цену за сопствене илузије сами плаћали” (књ. VII: 46). Такве Србе, са свим заносима и пркосима, Негришорац види као интегрални део европског духа и културног простора, уз пуно очување властите националне моралне и креативне вертикале. Изналазећи социолошка и философска утемељења за своје ставове, Негришорац верује да би кохезивни фактор за такав тип интеграције морало бити поље културе.

Као мислилац који осматра историју као поновљиви механизам, из кога се могу извући одређене аналогije и закључци, Негришорац се убедљиво разоткрива у есеју чији је наслов „Успони и падови српске политичке самосвести: уједињење 1918. године и његове последице”. Позив на покушај постављања идејног консензуса – како би се о једном аспекту културе научно утемељено и достојанствено дискутовало – јесте есеј „Матица српска и књижевност старог Дубровника: између српске потребе за разумевањем и хрватске страсти за поседовањем”. Мисаони процес на коме су засновани како овај тако и остали есеји јесте постављање недвосмислених и одређујућих питања на која је аутор себи одгово-

рио, те оправдано то очекује и од оних који се намећу као (не)посредни саговорници.

Било да га знамо под псеудонимом Иван Негришорац, било као професора др Драгана Станића, часника Матице српске, реч је о културном делатнику који и физички и духовно стиже да буде присутан на најважнијим националним упориштима. Дијалог са прецима који води у есејима о интригантним феноменима и ситуацијама за које је по природи својих позива заинтересован, Негришорац води и као песник. Тако есејисту што испитује природу и генезу црногорског „монтенегринства” није тешко повезати са песником, већ поменутих, *Камених чџенија*. Последица тога јесте страсна мера сагласја која наступи када се агон и промишљеност из есеја јаве у стиховима утемељеним на рефлексивном „постмодерном исихазму”. Овакав тип идејног утемељења подсећа нас на идеал Исидоре Секулић према коме је стваралац дефинисан као синтеза различитих искустава унутар једне монаде.

Као аутопоетички исказ првога реда ваља читати есеј који затвара VII књигу и *Изабрана дела Ивана Негришорца* – „Песнички истраживачки ерос као вечито враћање истог”. Проговарајући као личност чија су насушна потреба „Божји мир у себи и Божје присуство у свету”, Негришорац показује дубок осећај за синхронијско сагледавање стварности и сопственог деловања унутар ње. Објашњење сопствене поетике песник је видео у тачки где се укрштају смисаоно-онтолошка феноменологија саме поезије и књижевноисторијска вертикала светског и националног песништва.

Оно што је песник, рођен на исти дан кад и Волт Витман, изговорио о властитом песништву у сагласју је са оним што би могло, у наше дане, одредити његово укупно уметничко, научно и културно деловање. Иван Негришорац није посве апартна појава без претходника, али несумњиво јесте аутентична, вишеструко важна личност домаће књижевности и културе. Поред осталог, аутентичност се огледа у *искрености* којом одише седам књига његових изабраних дела. Само је *она* могла мотивисати песничко биће да се преображава, да се непрестано – како ће сâм рећи – рађа и умире. Иста *реч* долази нам на ум и када тумачимо идеје за које се Иван Негришорац залагао тражећи им нови креативни израз, уз различите домете, у различитим књижевним родовима и врстама. Истинско уверење о властитој пролазности и непролазности идеала живо се наслућује и у начину на који Иван Негришорац / проф. др Драган Станић служи као часник Матице српске. Премда је ова процена утемељена у чињеницама, доношење коначног суда ваља препустити неким будућим пчелама радилицама.

Седам томова *Изабраних дела Ивана Негришорца* приређених њим самим одраз су више од четири деценије српске књижевне и културне историје, стога то седмокњиже јесте важан оријентир у наше дане. На

њиховим страницама ћемо наћи доследно неговану и природно кориговану аксиолошку вертикалу из које су произашли одговори репрезентативног креативног бића на актуелне поетичке и друштвене парадигме. Реч је о седмокњижу које сведочи о нарочитој вештини грађења мостова између обала историје и садашњости, националног и космополитског, као и стварности и уметности. Бахтин негде констатује да живети и стварати значи вредносно се изјашњавати и оријентисати у сваком моменту живота. Ако је тако, књижевник Иван Негришорац / проф. др Драган Станић светао је пример како то чинити на стваралачки искрен и духовно утемељен начин. Његово прегалаштво велико је и вредно – како због свог обима и домета дела пред нама, тако и због бисера изосталих из тог избора.

Како поуздано знамо да се овај стваралац, по сопственом признању, „осећа као млад писац који обећава” (књ. VII: 402), јасно је да време виталне креативности Ивана Негришорца и даље траје. Због тога, преостаје нам не мала радост јер смо активни поштоваоци постојећих и верни савременици нових креативних узлета прозорљивог писца који обећања испуњава, а тиме нашу приврженост и оправдава.

Мср Милан Б. РАДОИЧИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
milanradoicic2816@gmail.com

КЊИЖЕВНОНАУЧНИ ЗАВИЧАЈ АКСИОЛОШКЕ НАДЕ

Јелена Пилиповић, *Ка вечности: ѿоејски свеј Хомерових ејова*, Академска књига, Нови Сад 2024

Већ уводне странице рецентне научне монографије *Ка вечности: ѿоејски свеј Хомерових ејова*, коју читалачкој публици дарује Јелена Пилиповић, редовна професорка на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности Филолошког факултета Универзитета у Београду, еминентни изучавалац античке поезије и награђивана ауторка студија и романа, наглашавају основну намеру ове књиге и начин на који се она језички и стилски уобличава. У надахнутој и комуникативним језиком писаној „Предречи” ауторка констатује да су *Илијада* и *Одисеја* дела која чезну за вечношћу и ка њој су упућена како спољњим путевима (трајањем и деловањем кроз хиљадугодишта, као родно место свих књи-